

BİR KADIN SEYYAHIN KALEMİNDEN OSMANLI'DA 18. YÜZYIL SARAYLI KADIN ERKEK GİYSİLERİ: BİR KÜLTÜRÜ TANIMAK*

18th Century Female and Male Ottoman Clothing from the Pen of a Female Traveller: Acknowledging a Culture

Dr. Öğr. Üyesi Nazlı GÜNDÜZ**

ÖZ

18. yüzyılın başlarında İstanbul'a atanan İngiltere elçisinin eşi olarak Osmanlı/Türk topraklarına seyahat eden Leydi Mary Montagu, Edirne ve İstanbul'da saray çevresi ile iletişime geçerek hane, hamam ve camilere çeşitli ziyaretlerde bulunmuş bir İngiliz soylusudur. Avrupa'da uzak diyarlar hakkında yazılan seyahatnâmelerden haberdardır ve günlükler tutar. Ziyaretlerde gördükleri ve yaşadıklarını, İngiltere'deki akraba ve dostlarına gönderdiği onlarca mektubunda en ince ayrıntıları ile zengin tasvirler eşliğinde kaleme alır. Ülkesine geri döndüğünde ise günlüklerini ve mektuplarını tekrar düzenleyip dost cemiyetlerinde paylaşır ve edinmiş olduğu Osmanlı/Türk kültürü büyük ilgi görür. Özellikle misafir olarak ağırlandığı üst düzey saraylı ailelerin evlerinde, Osmanlı/Türk kültürüne ait gösterişli ve zengin giyim kuşama hayranlıkla ilgi gösterir ve büyük beğeni ile anlattığı bu kıyafetleri şahsen giyerek çeşitli portreler ve tablolar yaptırır. Döneminde Batı soyluları arasında Türk giysileri giyerek tablo yaptırmak-Turquerie (Türk modası/Türkkarı) olarak revaçtadır. Yazdığı tüm mektuplar arasından seçilerek derlenmiş olan *The Turkish Embassy Letters* (Türkiye Mektupları) eserinde, Leydi Montagu Osmanlı İmparatorluğu saraylarına özgü erkek ve kadın giysilerini, yaşmak ve saç süslemelerini, paha biçilmez mücevherleri, kullanılan kumaş, malzeme ve renkleri, kendi tecrübeleri ışığında ayrıntılı bir şekilde betimler. Ayrıca, İstanbul'da sadece saray ve hareme misafir olmadığını, kadın olmanın avantajını kullanarak aynı zamanda Osmanlı/Türk kadınının kullandığı yaşmakla örtünüp İstanbul sokaklarında nasıl bir Türk kadını gibi dolaştığını, gerçek bir seyyah gibi gözlemler yaptığını günlüklerinde ve mektuplarında kayıt altına alır. Bu sayede okur bu eserin odak noktasında toplumun kimliğini oluşturan ve onu farklı kılan seçkin saraylı giyim kültürüne yakından tanıklık eder. Sonradan doğacak Oryantalist söylemin aksine, Leydi Montagu'nun söylemi ile yaşmak (peçe) sokaklarda rahat gezme imkânı sağlayarak, doğulu kadına bir nevi özgürlük kazandırır. Dolayısıyla, Leydi Montagu'nun Osmanlı/Türk kültürünün anlatan zengin betimlemelerinin diğer batılı seyyahların yazdıklarından farklı ve genelde ötekileştirmeyen bir tutum sergilediği çıkarımına varılabilir. Ayrıca, bazı mektuplarında, ziyaret ettiği tekkelerde renklerine varana kadar dikkat ve ilgiyle not aldığı derviş giysilerine ve başlıklarına da rastlanır. Montagu'nun, *The Turkish Embassy Letters* (Türkiye Mektupları) ile Osmanlı/Türk toplumunun tarihsel süreç içinde ürettiği, nesilden nesle aktardığı somut kültürel özellikleri bir tarihi belge gibi kayıt altına aldığı görülmüştür. Bu çalışmada, İngiliz kadın seyyah Leydi Mary Wortley Montagu'nun *The Turkish Embassy Letters* (Türkiye Mektupları) adlı eserinden yola çıkılarak Osmanlı İmparatorluğu'nda dönemin Saray çevresinin kadın ve erkek giyim kuşam kültürü ve tercihleri metne dayalı inceleme yöntemi ışığında çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Mary Montagu, seyahatnâme, saray giysileri, Türkkârî, yaşmak.

ABSTRACT

Travelling to the Ottoman / Turkish lands, Lady Mary Wortley Montagu is an English noble woman who is the wife of the British ambassador appointed to Istanbul in the early 18th century. She pays various visits to the households of Ottoman court members, the palace, Turkish baths and mosques in Edirne and Istanbul. She is aware of travelogues written about distant lands in Europe and keeps her own diaries. In dozens of letters, she writes about what she has seen and experienced during her visits with the finest details and rich descriptions to relatives and friends in Great Britain. When she returns to her country, she rearranges these diaries and letters and shares them with her friends in social meetings and gains popularity with her knowledge about Ottoman / Turkish culture. Hosted as a guest in the houses of senior court members, she shows admiration to the rich and impressive clothing of Ottoman / Turkish culture and later wears these outfits personally, and has her portraits and paintings made in them. During the 18th century, due to the fashionable phenomenon *Turquerie* vogue among European nobles, it was popular to have paintings made in

* Geliş tarihi: 16 Ocak 2019- Kabul tarihi: 27 Kasım 2019

Gündüz, Nazlı. "Bir Kadın Seyyahın Kaleminden Osmanlı'da 18. yy Saraylı Kadın Erkek Giysileri: Bir Kültürü Tanımak" *Millî Folklor* 124 (Kış 2019): 121-135

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eposta: nazli.gunduz@hbv.edu.tr, ORCID: ID: 0000-0001-8728-0372

Ottoman/Turkish clothing. In this study, Lady Montague's *The Turkish Embassy Letters*, chosen and compiled from the letters she has written, will be examined in detail to reflect how she depicts and reflects to the reader the male and female clothing specific to Ottoman Palace members, the yashmak (veil), hair ornaments, price-less jewels, fabrics and their materials, as well as colours. In addition, she writes that by using the advantage of being a woman, she not only visits the palace and harem in Istanbul, but she also wears the yashmak of the Ottoman/Turkish woman to wander in the streets of Istanbul and make detailed observations like a real traveler. In this way, in the focus of this work, the reader closely witnesses the elite clothing culture of the palace which constitutes the identity of this society and its difference. Contrary to the later Orientalist discourse, according to Lady Montagu the yashmak gives the eastern woman some kind of freedom by allowing her to wander freely in the streets. Therefore, in this article, it is concluded that Lady Montagu's rich descriptions of Ottoman / Turkish culture exhibit a different and generally non-marginalizing attitude from that of other western travelers. In addition, in some of her letters, we encounter dervish garments and headdresses which she depicts in detail adding their colour, as well. With *The Turkish Embassy Letters*, Montagu records the concrete features of the Ottoman / Turkish community in the historical process that produces tangible cultural properties transferred from generation to generation as a historical document. This study tries to analyze *The Turkish Embassy Letters* by Lady Mary Wortley Montagu, in the light of text-based method to shed light on male and female clothing culture in the court of the Ottoman Empire in the 18th century.

Key Words

Mary Montagu, travelogues, Ottoman clothing, Turquerie, yashmak.

Giriş

Sanatta Oryantalizm olarak adlandırılan kültürel akım, Batılılar tarafından öncelikle Osmanlı İmparatorluğu topraklarında gördükleri yaşamsal ve kültürel kaynaklardan elde edilir; edebiyat, resim ile giyim kuşam üzerine üretilen eserlerde ve seyahatnâmelerde karşımıza çıkar. Seyahatnâmeler, titizlikle tutulan günlüklerden, raporlardan ve mektuplardan derlenen eserlerdir. Bu eserlerde yazarın gayesi ziyaret ettiği coğrafyayı, gözlemlediği durum ve olayları, orada yaşayan halkı, gelenek, görenek ve kıyafetlerini, bir başka ifade ile kültürünü okuyucusuna aktarmak ve elinden geldiğince onun merakını gidererek bilgilendirmektir.

Osmanlı saray çevresinin giyiminin taklidi, 18. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu ile Batı arasında meydana gelen kültür alışverişini yansıtan önemli bir etkileşim alanı olur. Giyim kuşam toplumlarda hem kişisel zevkleri, hem de kültürel değerleri yansıtır. Avrupa'nın Akdeniz sınırlarında büyük bir imparatorluğun göz ardı edilemeyecek şekilde gelişme göstermesi, Batı'da Osmanlı'nın (1) yaşam tarzını ve giydiği ihtişamlı kıyafetleri tasvir eden kataloglar hazırlanmasına neden olur ve neticesinde

seyahatnâmelerde giyim konu başlıkları açılır (Akman 2011, İnal 2011, Renda, 2014, Rilke, 2011, Williams, 2014). Öyle ki, giyim kuşam, her çağda ve tüm dünyada büyük ilgi gören, bulunduğu milletin ihtişamını, zevkini ve mevkiini yansıtan önemli bir kültür ögesidir. Dolayısıyla tarihi, siyasi, edebî ve kültürel metinlerde dönem ve karakterlerin tasvirinde önemli bir yer tutar.

Kültür, bir toplumun içinde edinilen davranış sisteminin bütünüdür. Antropolog Tylor'ın (1958: 1) tanımına göre "kültür bir toplumun üyelerinin kazandıkları dil, bilgi, inanç, gelenek, her türlü sanatsal faaliyet, hukuk, ahlaki değerlerin bütünüdür". Arslan (2005: 11) "kültürün temel unsurları; duygular, heyecanlar, zevkler ve inançlardır" diyerek bu tanıma pekiştirir. Ziya Gökalp (2018: 22) bunlara katılmakla birlikte, kültürün millî olduğunu, her milletin kültürünün kendine özgü değerlere sahip olduğunu vurgular. Gökalp'e göre kültür; ulusal bir nitelik taşır ve bir ulusun kültürü başka bir ulusa olduğu gibi aktarılamaz. Edward Said için kültür bir toplumun kimliğinin kaynağıdır ve onun katmanlardan oluşan tarih ve sosyal altyapısına aittir (1978: xiii). Bunlar edebiyat, felsefe, gelenek,

görenek, giyim kuşam gibi olgulardan oluşur. Bir milletin kültürü diğer milletlerden farklıdır, ancak küreselleşen dünyada etkileşim hâlinde olan toplumlar birbirlerinden etkilenmekte ve sürekli kültür alışverişinde bulduklarından bazı kültürel değerler zamanla değişime uğrayabilmektedir.

Bir toplum içinde yaşayan ve üst sınıf olarak tasvir edilen özel yaşam biçimi, zevkleri ve alışkanlıkları; küçük ve seçkin bir grubun sahip olduğu *yüksek kültür* o toplumun en güzel ve zengin kültürel örneklerini içerir. Batıda, 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'na duyulan merak nedeniyle saray; harem ve giyim kuşam konusunda ilgi odağı olur ve bu yönden taklit edilmeye başlandığı o dönemin yazılı ve görsel eserlerinde görülür.

Bu çalışmada, özellikle yüksek kültür yaşamını sergileyen saray çevresinde giyilen kıyafetler ve onları tamamlayan takılar Ledy Mary Wortley Montagu'nun *The Turkish Embassy Letters* (2) (1794, 1994) (Türkiye Mektupları, 1970 (3)) adı altında derlenen seçilmiş mektuplarından hareketle yorumlanmaya çalışılmaktadır. Montagu'nun metnini incelediğimizde özellikle bu kadın ve erkeklerin buldukları makamı vurgulamak için değerli kumaşlardan yapılmış giysiler ve paha biçilmez mücevherler kullandıklarını gözlemediğini ve bunları betimlerken gerçekçi bir üslup kullandığını görürüz. Bu sebeple, tasvir ettiği Osmanlı İmparatorluğu'nda üst sınıfa ait kadın ve erkek kıyafetleri metne bağlı inceleme yöntemi ile incelenip çözümlenmeye çalışılacaktır.

Yüzyıllardır insanların en temel ihtiyaçları arasında yer alan giyim, önceleri vücudu tabiatın dış etkilerinden koruma amaçlı iken gelişen teknoloji, değişen değer yargıları ve ekonomik seviyenin artışı ile yıllar içinde süslenme, modayı takip etme ve statü belirleme gibi özellik-

ler de kazanır. “Giyim insan kültürünün en göze çarpan unsurlarından birisidir ve kişilik gelişimi ve değişimi ile bağlantılı olarak değişen bir semboldür” (Arpacı & Tokyürek 2015: 140). Türkyılmaz, uygarlık tarihine bakıldığında erken dönem insanların dahi sosyal statüsünü belirleyen, yaşadığı toplumun onu giymekle yükümlü kıldığı giysiler, o topluluğun geleneklerinin insanlara sunmuş olduğu bir yaşam biçimi olduğunu söyler (2017: 428). Bir bireyin giyim seçiminde etkili olan başlıca faktörler; kişilik özellikleri, mesleği, yaşadığı toplum, eğitim durumu, sosyal yaşamı, ekonomik durumu ve dinî inançlarıdır.

Giyimi kendi içinde simgeleri olan bir tür dil olarak düşünmek mümkündür; öyle ki, insanların kişisel duygu ve düşüncelerini yansıtanın yanı sıra, kendisini ifade edebilmesi, rahat hissetmesi, estetik görünmesi ve saygınlık kazanması açısından büyük önem taşır. Ayrıca, kıyafet bireyler arasında sosyal etkileşim ve psikolojik tatmin açısından da önemlidir. İnsanların giyime gösterdikleri ilgi ve giyim tercihleri, içinde yaşadıkları kültür ve çağa göre değişim gösterir. Örneğin, içinde yaşadığı toplumun değerleri ve kişinin yaşı, bir kadın ya da erkeğin görünüşü ve giyim tarzına ilişkin güçlü normlar ortaya koyar.

Edebiyat ve tarihin yanı sıra antropoloji, dilbilim, coğrafya, iletişim gibi alanlarda seyyahların büyük bir bölümü yazdıkları milletler hakkında taraflı ve olumsuz bilgiler verir. Said'in şarkiyatçı anlayışına göre, batılı seyyahların büyük çoğunluğu yazılarında Doğu'yu egzotik ve esrarengiz olarak tasvir ederken, antropolojik, iktisadi, siyasi, sosyal, sosyolojik, tarihî ve toplumsal olayları da eleştirel bir bakışla irdeler (2013: 12-13).

Örneğin, İngilizce yazılmış birçok şarkiyatçı eserde, Osmanlı ve Türk tarihinin yanı sıra kültürü, gelenek ve görenek-

leri önyargılı ve olumsuz olarak aktarılır. Özellikle kadınlar peçelerin arkasına hapsedilmiş birer köle gibidir (Türkyılmaz 2013: 556). Diğer taraftan, Montagu *The Turkish Embassy Letters*'da Osmanlı toplumu hakkında oldukça tarafsız bir tutum sergiler, hicvi ve övgüyü de eksik etmez. Örneğin, “mektuplarında özellikle erkek seyyahların Osmanlı yaşam tarzını, peçeyi, haremi ve evlilik olgusunu nasıl da yanlış anladıklarını tartışır” (Baktır 2007: 97).

17. ve 18. yüzyılda İngiliz soylular, eğitimlerinin bir parçası olarak Avrupa'da yaşayan diğer soylular arasında yaygın olan ve *Grand Tour* (Büyük Seyahat) olarak adlandırılan kültürlenme gezilerine çıkar, başta İtalya ve Yunanistan olmak üzere değişik ülkeleri gezer ve bu ülkelerde uzun süre kalırlar (The Telegraph, 2018: 1). Gittikleri yerlerde gözlemlerini ve tecrübelerini kaleme almaya başlamaları sebebiyle diğer kültürler hakkında seyahat yazıları yazılmaya başlar. Montagu de eserinde, kadınısı bir estetik bakış açısı ile Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşam, şiir, müzik, Türk hamamı, giyim kuşam vb. gibi kültürel normları aktarır. Ayrıca, bu soylu hanımın seyahati Viktoryan toplum ve aile yapısından kaçışı ve aristokrat erkek sınıfın kültürlenme merakına öykünen bir çeşit macera seyahati niteliğindedir. Galler Prensesi Caroline'e yazmış olduğu mektubunda (XXV) egzotik bir memleketi ziyaretinden duyduğu memnuniyeti ve heyecanı gizleyemez ve “Leydim, şimdi Rum İmparatorlarından sonra hiçbir Hristiyan'ın yapmadığı bir seyahati yapmış bulunuyorum. Londra'da hemen kimse'nin bilmediği bir memleketi anlatırken zat-ı alilerin ilgisini uyandırabilirsem bütün yorgunluklarımı unutacağım” şeklinde ifade eder (1970: 31).

Montagu, 1716 yılında, diplomatik görevi nedeni ile Büyük Britanya İmpara-

torluğu'nu temsilen İstanbul'a atanan eşi Edward Montagu'ya eşlik eder. 18. yüzyılın başlarında Osmanlı topraklarında yaşama şansı yakalamış ve saray çevresi ile iletişime geçerek saraya, hareme ve paşa evlerine ziyaretlerde bulunmuş bir İngiliz aristokratıdır. Mary Pierrepont olarak, 1689 yılında Nottinghamshire'da dünyaya gelir. Annesini küçük yaşta kaybeden Mary, duk unvanını taşıyan babasının politik meşguliyetleri nedeniyle küçük yaşta evlerinin zengin kütüphanesinde çok vakit geçirip Fransızca, Latince, edebiyat ve bilim gibi konularda kendini eğitip yetiştirir. Şiire karşı özel bir merakı ve yeteneği olan Montagu, bu konuda kendisini oldukça geliştirmiş ve şiirleri İngiltere'de antolojilerde yer almıştır. 1712 yılında, Edward Wortley Montagu ile babasının onaylamadığı bir evlilik yapar. Edward, adında bir erkek ve İstanbul'da dünyaya getirdiği Mary adında bir kız evladı olur. Hayata, 1762 yılında Londra'da veda eder. Hem İngiliz Kraliyet çevresinden Galler Prensesi Caroline gibi soylu kişilerle, hem de zamanın ünlü edebiyatçıları Samuel Johnson, Alexander Pope ve Voltaire gibi değerli kişiliklerle arkadaşlıklar kurar. Kıvrak zekâsı, nüktedanlığı, şiirleri, mektupları ve İstanbul'dan ülkesine götürdüğü ‘çiçek hastalığı aşısı’ ile dünyaca ün kazanır (Brittanica 2018, Encyclopedia 2018, Pardoe 2010). Yazdığı bu eser ve diğer mektupları Türkçe dâhil birçok dile çevrilir.

Montagu, Osmanlı topraklarında edindiği Türk kültürü ile ilgili gözlemlerini günlük ve mektuplar hâlinde yazar, İngiltere'ye döndükten sonra bunları bir kitapçık altında derler. Ancak, Montagu'nun kızı Leydi Bute annesinin ölümünden sonra günlükleri yakar, mektupların ise yayınlanmasına engel olmaya çalışır. İlk olarak 1763 yılında Montagu'nun ölümünden bir yıl sonra ayıklanıp

elli iki mektuptan oluşturulan eser *Turkish Embassy Letters* adlı altında basılır, yoğun ilgi üzerine tekrar tekrar basılarak günümüze kadar ulaşır (Sinclair, 2016). Günümüzde Akman (2011), Davis (1982, 2006), Düğer (2015) ve Secor (1999) gibi araştırmacı ve eleştirmenler Montagu'nün mektuplarını daha çok tarihsel, sosyolojik ve feminist eleştiri ışığında değerlendirirler.

Montagu, yeni girdiği kültüre ilişkin görüşlerini bulunduğu ziyaretlerde gördüklerini ve tecrübelerini İngiltere'de yaşayan akraba ve dostlarına düzenli olarak gönderdiği mektuplarında derinlemesine tasvir ederek paylaşır. Osmanlı kültürüne ait kadın ve erkek giyim kuşama özel ilgi gösterir, çeşitli kadın giysileri, kemer ve başlıklar gibi aksesuarlar giyerek bunlarla ünlü resamlara portreler yaptırır. Edward Said'in Şarkiyatçı söylemine karşın bu kültürel olgular Batı'da Osmanlı Devleti'nin ihtişamına, zengin yaşam tarzına duyulan merak, bir başka deyişle "*Turquerie*" (Türköri) akımını doğurur (Williams 2014: 66). "18. yüzyıl Avrupa'sında saray kıyafetlerine ilgi duyan, Türk usulü düğün yapan, şatolar da Türk halıları, Türk lalesi, Türk içeceği 'kahve' bulundurmaya âdet edinen soylulara rastlanmaktaydı" (Williams 2014: 66-67). Türk Dil Kurumu (2011: 2401) tarafından Türkkâri olarak tanımlanan bu Türk modası ilk Fransa'da başlamış sureti ile öteki Avrupa merkezlerine de yayılır, özellikle harem batılının hayal dünyasını meşgul eder. Eğlenmek için Osmanlı/Türk teması üzerine kurgulanmış tiyatro ve opera eserleri yazılıp sahnelenir; Osmanlı giysileri ile maskeli balolar tertip edilir; Osmanlı sultanlarına ilişkin romanlar yazılıp, müzikler bestelenir; saraylı kıyafetleri giyilerek resamlara poz verilir; dinlenmek için Osmanlı diyarlarından getirtilen divanlara uzanıp bütün çubuğu tütürülür ve lokum yenir.

(Aksoy 2004, Williams 2014, Renda 2006, Meyer 1974) Padişah III. Murad'a (1546-1595) gönderdiği mektubuyla Akdeniz'de serbest ticaret imkânı elde eden Kraliçe I. Elizabeth (1533-1601) elçisi Richard Harbourn'e Osmanlı kıyafeti siparişi verir (Bent 1964: vi).

Montagu mektuplarında, üst düzey erkek ve kadınlar tarafından giyilen giysileri, baş ve saç süslemelerini, İslam dini ve gelenekleri gereği sokağa çıkarken örtündükleri yaşmakları ve bunların kumaş ve renklerini kendi zengin tecrübeleri ve yorumu ile ebedileştirir. Böylelikle de kendisinden sonra gelen seyyah, tarihçi ve araştırmacıya kaynak olur.

Bazı mektuplarda erkek kıyafetleri, (bk. resim 1) modelleri ve renkleri ile tasvir edilip onları giyen kişiler hakkında da bilgi verilir ve onlarla ilgili yorumlar yapılır. Bazılarında ise kadın kıyafetleri ve aksesuarları üzerinde durulur, inceden inceye öznel ve nesnel tasvirler kişisel yorum eşliğinde sunulur. Ayrıca, bazı mektuplarında da Osmanlı kadın giysileri giyerek portreler yaptırdığını (bk. resim 2,3,4,5) ve daha iyi gözlem yapabilmek için tebdili kıyafetle sokağa çıktığını, halkın arasına karıştığını dile getirir (Scholz 2012: 92-95). Lale Devri'nde başlamış olan Türkkâri modasının etkisi ile Osmanlı topraklarını ziyaret eden seyyah, tacir, diplomat ve ressamlar ülkelerine dönerken Osmanlıya ait halı, çini, kıyafet gibi nesnelere yanlarında götürür ve evlerinde özel köşelerde sergilerler. Sonraları, 19. yüzyılda İstanbul'a ziyaretlerde bulunan Fransız seyyah ve roman yazarı Pierre Loti tahminen Montagu'dan esinlenerek fırsat buldukça Türk giysileri giyer ve insanlarla iletişim kurmak amacı ile sokaklarda dolaşır, Türkçe öğrenir ve derviş tekkelerini ziyaret eder (Türkyılmaz 2012:1229).

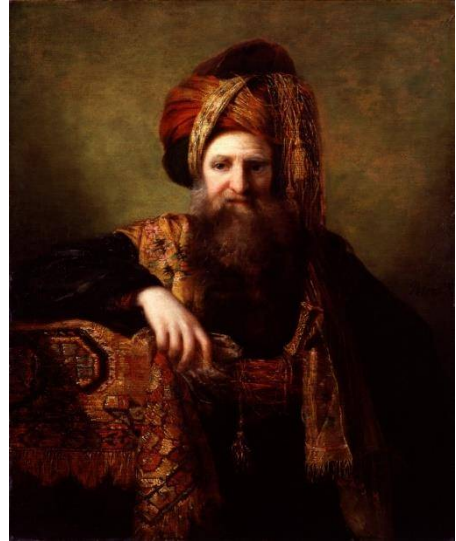
Mektuplar ve Kıyafetler

Montagu, yüksek kültüre mensup erkek kıyafetlerinin pahalı ve renkli kumaşlardan yapıldığını, padişah ve saray ağalarının kıyafetlerinin ise ayrıca kıymetli taşlarla bezendiğini aktarır. Kontes B'ye yazdığı 1 Nisan 1717 tarihli, XXVIII olarak numaralanmış mektubunda, Padişahın camiye gidişini yakından seyretmek için Fransız sefiresi ile o dönemde sadece ecnebilerin yaşadığı Beyoğlu'ndan dışarı çıktıklarını ve merasimi büyük heyecanla izlediklerini dile getirir. Bu esnada gördüğü erkek giyim kuşamını ise şöyle tasvir eder:

Öncü olarak başlarında iri beyaz tüyler bulunan bir sürü yeniçeri gidiyor... Bostancıların rengârenk, canlı renkte gayet zarif elbiseleri var. O kadar ki, uzak bir yerden bakınca bir Lale bahçesine benziyor. Arkalarında yeniçeri ağası, elbisesi kırmızı kadifeden, astarı gümüş renginde. Gayet süslü giysili iki uşak da atını götürüyor. Ancak ondan sonra Saray kadınlarının muhafızı olan kızlarağası (haremağası) geliyor. Kara tenine uygun koyu sarı kürk kaplı bir elbisesi var. En son olarak Padişah, zati sahaneleri, geliyor. Arkasında yeşil elbise Moskova'nın Siyah Tilki kürkünden... (Montagu 1970: 46)

Görüldüğü gibi Cuma merasimine iştirak eden üst düzey Osmanlı askerlerinin kıymetli kumaşlardan yapılmış kıyafetlerini bir çiçek bahçesine benzetirken, özellikle padişahın kürkünün değeri üzerine dikkat çeker ve bu kürkün değerini, tahminen bin İngiliz sterlini olarak biçer. Padişahın bindiği güzel atın eyerinin ise tamamen mücevherlerle işli olduğu da gözünden kaçmaz. Burada gözlemlediği saraya mensup erkek sayısının, onların rütbelerini belirleyen farklı farklı şekillerde olan süslü ve zengin görünümlü kıyafetlerinin, sarıklarının sayılamayacak kadar çok olduğunu vurgular. "Bol bol"

(Montagu 1970: 46) izlediğini belirttiği "Padişahın camiye gidiş merasimi" (Montagu 1970: 46) öylesine güzel ve şatafatlıdır ki, böyle bir merasim için "hayallerin bile üstünde" (Montagu 1970: 46) diyerek duyduğu hayranlığı mektubunda paylaşır. Resim 1'de Osmanlı kıyafeti ile görülen Edward Wortley Montagu, annesinin izinden giderek seyahat olur ve ilerlemiş yaşında portresini yaptırırken Osmanlı Sultanı edasıyla poz verir.

Resim 1. Leydi Mary Montagu'nun oğlu Edward Wortley Montagu (1775) Osmanlı/Türk saraylı erkek kıyafeti ile. Ressam: Matthew William Peters. National Portrait Gallery (Ulusal Portre Galerisi), Londra (4)

Sonraki yıllarda Avrupa'da Osmanlı kıyafetlerine duyulan ilgi nedeni ile William Miller talimatı ile Octavien Dalvi-mart Osmanlı Sarayı kıyafetlerinin bir gravür koleksiyonunu yapar ve bu gravürler kıyafetleri giyen kişiler ve meslekleri hakkında verilen bilgiler ile 1802 yılında Londra'da kitaplaştırılır. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları bu eseri Türkçeye ,

çevirtilip *Osmanlı Kostümleri/ Costumes of Turkey* (2011) adı altında yayınlar. Birçok yazar ve araştırmacı bu kıyafetler hakkında kapsamlı bilgiyi bu kitaptan elde eder.

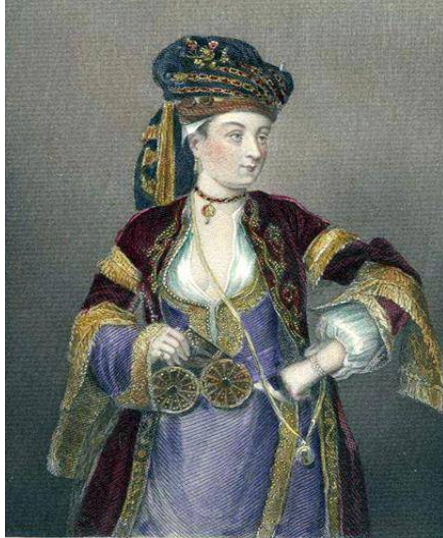
Montagu XXX. mektubunu, 1 Nisan 1717 tarihinde, ünlü İngiliz şair Alexander Pope'a hitaben kaleme almıştır. Osmanlı topraklarında Homeros'u büyük zevkle tekrar okuduğuna ve daha önceleri anlamlandıramadığı bölümleri şimdi daha iyi anlayabildiğini, çünkü o devirdeki âdetlerin hâlen bu topraklarda devam ettiğine şahit olduğunu anlatır. Üst sınıfa ait beylerin bellerinde taşıdıkları kemerlerin tıpkı "Menelaus'un kemerinin" (Montagu 1970: 60) tasvirine benzediğini ve sözü geçen bu kemerlerin etrafının çok kıymetli taşlarla işlenmiş olduğunu, önden ise birer altın toka ile bağlandıklarını tasvir eder. Antik Yunan'dan kalmış âdetlerin ve giysi modellerinin hâlâ muhafaza edilmesinin şaşılacak bir şey olmadığını sevinerek dile getirir: "Kendilerini gayet nazik zanneden diğer memleketler gibi Türkler modalarını yaymak zahmetine katlanmıyorlar" (Montagu 1970: 59). Batılıların kendi modalarını yayma düşkünlüğünü yermekle birlikte Antik Yunan'a duyduğu hayranlığı ise üstü kapalı olarak vurgular.

Montagu, 17 Mayıs 1717 tarihinde, İstanbul'a gitmek için Edirne'den ayrılmadan önce rahip Konti'ye yazdığı XXXIV numaralı mektubunda, tanınmak amacı ile tebdili olarak Türk kıyafetleri giyerek Sultan Selim Camii'ni görmeye gittiğini yazar. Sokağa çıktığında yanında her zamanki gibi Rum bir kadın tercüman bulundurur. Mimariden çok anlamadığını ifade ederek şöyle devam eder: "Bir seyyahın dikkatini çekecek derecede güzel... Şimdiye kadar gördüğüm yapılar arasında en heybetli görüneni buydu... aynı tarzda yapılmış birçok camiiler gördüm fakat hiçbirini Sultan

Selim Camii kadar azametli değildi... bunlar Almanya ve İngiltere deki kiliselerden daha muhteşem" (Montagu 1970: 88-89). Kendi memleketinde yaşayan Hristiyan bir din adamına İslami mimariyi bu kadar beğendiğini ve kendi dininin ibadethanelerinden daha güzel bulduğunu yazması çok cesurca ve ötekileştirmeden uzak tarafsız bir tutumdur. I. Elizabeth'in temasları ile İngilizlerin 1581 yılında İzmir'de kurduğu Levant Şirketi (The Levant Company) münasebeti ile 18. yüzyıl başlarında İngiltere'de halen Osmanlı'ya karşı olumlu bir tutum vardır ve Türkkâri akımını da olumlu etkiler (Aksoy 2016: 2-4). Türk olmadığı anlaşılmasına rağmen içeriye girmesinde zorluk çıkarılmadığını, hatta görevli tarafından bizzat gezdirildiğini ve camiyi gezerken içeride "elbiseleri yün kumaştan, kolları açık, başlarında yüksek ve kenarsız bir yün külâh" (Montagu 1970: 89) bulunan birçok dervîşi dua ederken gördüğünü tasvir eder. Dervîş giysilerinin kumaşları hakkında bilgi sahibi olması ve keçeden yapıldıklarını yazması, gözlemlerinde ne kadar dikkatli olduğunu bir göstergesidir. "Mevlevî dervîşlerinin başına giydiği silindir şeklindeki keçe sikkayı" bile doğru tasvir eder (Koçu 1969: 205). Ayrıca, bu dervîşlerin evlenmelerinde bir sakınca görülmediğini öğrendiğini vurgulayarak kendi ülkesinde rahiplerin evlenmelerine izin olmadığını hatırlatmak istemesi ise oldukça manidardır.

Leydi Bristol'e hitaben yazdığı XLI numaralı mektupta, sırf merakından bir tekkeyi ziyaret edip dervîşlerin nasıl ibadet ettiklerine ilişkin gözlemde bulunduğunu ve ayinde gördüklerini inceden inceye aktardıktan sonra, "bana tuhaf geldi. Kaba ve beyaz kumaştan yapılan elbiseleri, açık olan kol ve bacıklarını örtüyor... Şeyhleri yeşil elbisesi içinde vakurane bir tarzda dönmeye başlayınca..." (Montagu 1970: 128-129) diye

aktarıken dervişlerin hepsinin elbisesinin rengini beyaz olarak verir ve sadece şeyhlerinin kıyafetinin yeşil olduğuna değinir. Gündüzöz (2003: 77-84), beyazın hayatı ve ruh temizliğini simgelediği için Kur'an'da ve cennette olumlu anlamlara geldiğini; yeşilin ise canlılık ve tazelik anlamında kullanılan doğayı temsil ettiği için, cennette müminlerin yeşil bahçelerde yeşil elbiseler içinde tasvir edildiğini belirtir. Böylece Montagu, İslam dininde beyaz ve yeşil renklerinin dinî, sembolik ve kültürel önemini ve kullanım yerleri hakkında edindiği bilgiyi de yansıtmış olur.

Resim 2. Leydi Montagu Osmanlı kıyafeti ile. Kont Harrington'un (1844) özel koleksiyonundan. Ulusal Portre Galerisi, Londra.

1 Nisan 1717 tarihinde Edirne'den yazdığı XXIX numaralı mektubunda, yukarıdaki Osmanlı kadın kıyafeti ve aksesuarları ile yaptırdığı portresinde de görüldüğü gibi, giydiği kıyafetin kendisine çok yakıştığını, kız kardeşi Leydi Mar'a yazar ve o gün giydiği kıyafetleri en ince ayrıntıları ile tasvir etmeye başlar:

Önce gayet geniş bir şalvarım var. Bu gayet ince gül pembesi, kenarı sırmalı kumaştan yapılmış bir şalvar... Şalvarın üstüne sarkan tül gömlek tamamen işlemeli. Gömleğin kolları kolumun yarısına kadar iniyor ve çok geniş. Yakasını elmas bir düğme ilikliyor. Göğüsün renk ve şekli gömlekten tamamen görünüyor. Entari ise sanki vücuda göre biçilmiş ceket. Fakat benimki beyaz Şam kumaşından yapılmış, kenarı ise gayet kalın sırma işlemeli. Bu çeşit elbiselerde düğmenin elmas veya inci olması lazım. Kolları arkaya doğru genişliyor. Mintanım ise şalvarımın kumaşından. Elbise vücuduma çok uygun. Uzunluğu ayaklarıma kadar iniyor... Türk kadınları kürkü ev elbisesi olarak bazen giyip bazen çıkarıyorlar. Bu kürkle ağır dibadan, içleri samurla kaplanmış, kolları omuzlardan aşağıya inmiyor. Benimki kenarları sırma yeşil bir kürk (Montagu, 1970: 51-52).

Osmanlı kadınlarının kat kat ve uyumlu olarak giydiği elbiselerin çeşitliliği ve farklılığını betimlerken kumaşlarının kalitesi, inceliği ve zengin işlemlerini özellikle resmedercesine canlı ve oldukça detaylı bir şekilde tasvir eder. Önce kenarları sırma ile işlenmiş geniş bir şalvar, üzerinden ise tülünden uzun bir gömlek giyildiğini ve gömleğin kumaşının inceliğini vurgulamak için teninin tamamen görüldüğüne dikkat çeker. Elbisenin ise değerli Şam kumaşından yapıldığını ve kalın sırmalarla işlendiğini, bu tür giysilerin düğmelerinin ise genellikle ya elmas ya da inciden olduğunu da gözlemlediğini dile getirir. Montagu bu giysilerle birlikte kullanılan diğer aksesuarların zenginliğini de tek tek aktarır. Ayaklara giyilen “terlikler sırma işlemeli beyaz deriden yapılmış” olduğunu (Montagu 1970: 52); elbiselerin bellerini ise: “bele aşağı yukarı dört parmak genişliğinde bir kemer takılıyor. Zengin kadınla-

rın kemerleri elmas veya sair kıymetli taşlarla süslü... Ayrıca önden bir elmaslı toka ile bağlanıyor bu kemerler” olarak canlı betimler (Montagu 1970: 52-53).

Osmanlı kadınları başlarını süslemeyi unutmamışlardır ve Montagu'nün tasviri ile bir çeşit şapka giyerler. Bu baş süslemelerini “başa giyilen şapkalara kalpak deniyor. Kışın giyilenleri inci ve elmaslarla işli kadifeden, yazın ise bol sırmalı kumaştan yapılıyor” diye betimler. Evlerin içinde kadınların başlarının açık olduğuna dikkat çekerek, başların değişik şekillerde süslerle bezendiğini ekleyerek tasvirini şöyle sürdürür: “Başın öbür yanındaki saçlar da toplanıyor, üstüne çiçek ve yahut sorguç gibi şeyler konuluyor. En revaçta olan da muhtelif taşlardan müteşekkil büyük bir demet takmak... İncilerden çiçek goncaları, elmaslardan yaseminler, yakutlardan güller, sarılarından da fulyalar yapılıyor” (Montagu 1970: 52-53). Fanny Davis *Osmanlı Hanımı* (1982: 207-222) adlı kitabının giyim kuşam bölümünde Montagu'nün kıyafet tasvirlerini daha uzunca alıntılar ve kıyafetleri bütünleyen öğeleri alt başlıklar altında detayları ile örnekler. Montagu'nün anlattığı süslemeleri o kadar beğenir ki şöyle över: “daha güzelinin yapılabileceğini tasavvur edemezsiniz”. Osmanlı kadınlarının saçlarını, değerli taşlar ve fiyonklar ile örülmüş belikler şeklinde başlarının arkasına atarak açık bıraktıklarını: “Saçlar olduğu gibi arkaya dökülüyor, inciler ve fiyonklarla süslenmiş örgüler yapılıyor” diyerek gösterir (Montagu 1970: 53). Gördüğü kadınların saçlarının sağlıklı ve gür olduğuna dikkat çekerek, yoğunluklarına hayran kalır: “Bu derece güzel ve gür saçlı kadınlara hiç bir yerde rastlamadım. Hiçbir takma saç kullanmıyor. 110 adet örgü saydım bir tanesinde (Montagu 1970: 52-53). Kendi ülkesinde saçların seyrek olduğunu ve bunu saklamak için

takılan peruklara burada hiç rastlamadığını dolaylı olarak ifade etmiş olur.

Bütün Türk kadınlarının hangi sınıftan olurlarsa olsun, sokağa çıkarken iki yaşmak örtünmeleri gerektiğini anlatır ve şu açıklamayı getirir: “bu örtülerden biri gözler açıkta kalmak üzere yüzü örtüyor, diğeri saçlarını örtüp vücutlarının yarısına kadar arkalarından sarkıyor. Bir ferace ile vücutlarını kapatıyorlar. Feracesiz sokağa hiçbir kadın çıkamıyor. Feracenin kolu dar ve parmak ucuna kadar uzun... Erkeklerin cübbeye büründükleri gibi bunlar da feraceye bürünüyorlar” (Montagu 1970: 53-54). İlaveten, bu feracelerin kumaşının kışın çuhadan, yazın ise ince ipek kumaştan yapıldığının bilgisini öğrendiğini tasvirine ekler ve kumaşlara duyduğu ilgi ve bunlar hakkındaki engin bilgisini de bizlerle paylaşır. Nüktedan bir şekilde devam ederek, feraceyi giyen kadınların tanınmaz bir hâle geldiklerini ve dolayısıyla “*en kıskanç kocanın*” (Montagu 1970: 54) dahi kendi karısını sokakta görse, onu bu baştan aşağı örtünme şeklinden dolayı tanıyamayacağını eklemekten edemez. Kız kardeşi kontes Mar'a yazdığı bir diğer mektup, 18 Nisan 1717 tarihinde Edirne'de kaleme alınmış XXXIII numaralı mektuptur. Burada ise heyecanla bir gün önce gittiği eğlenceyi onunla paylaşmak istediği için sabırsızlandığını ve lafı fazla uzatmadan hemen konuya gireceğini ifade eder. Sadrazamın eşinin kendisini akşam yemeğine davet ettiğini şu şekilde dile getirir:

Böyle bir ziyafet şimdiye kadar hiç bir Hristiyan kadınına verilmemiş olduğu için sonsuz bir zevkle hazırlandım. Bu ziyafete herkesin alışkın olduğu bir kıyafetle gidersem dikkati pek fazla çekmeyeceğimi tahmin ettiğim için Viyana saraylarında giyilen elbise ile gittim. Bu kıyafet bizim (İngiliz) kıyafetlerinden daha süslüdür. Avlunun kapısında beni sadrazamın eşinin haremağası karşıladı...

birçok odalardan geçerek iki sıra dizilmiş zarif cariyeler arasından en sondaki odaya götürdü. Hanımefendi burada üzerinde zerdova (samur) kürkü bulunduğu hâlde bir mindere uzanmıştı. Beni büyük bir merasimle karşılayıp dostlarından yarım düzine kadına takdim etti. ...Evinde fazla gösteriş olmayışına şaşım. Eşyaları çok sade idi. En fazla masraf elbise ve hizmetçilere yapılıyor (Montagu 1970: 75-76).

Buradan anlaşılacağı üzere, bu topraklarda bulunduğu esnada gördüğü zengin ve renkli giyimli yüksek sınıftan kadınların giysilerinin yanında sönük kalmamak için sadrazamın eşinin yemek davetine giderken itina ile süslendiğini ve elbise tercihini kendi memleketinin daha sade giysileri arasından değil, Viyana saraylarında giyilen gayet süslü bir elbiseden yana kullandığını yazar. Konağa girdiğinde içinin sade ve az eşya ile döşenmiş olduğunu ancak buna karşılık orada yaşayan kadınların, hizmetçiler dâhil olmak üzere, giysilerinin oldukça şık ve zengin malzemelerden yapılmış olduğunu aktarır. Sadrazamın eşinin omuzlarında ise evin içinde olmasına rağmen pahalı samur bir kürk vardır.

Yine aynı mektupta, bu evden ayrıldıktan sonra, yanında bulundurduğu Rum tercümanının ısrarı ile ikinci bir evi ziyaret ettiğini ve bu evin devletin ikinci önemli kişisi olan kethüdanın evi olduğunu dile getirir. Karısının güzelliğine hayran kaldığını, onun kadar güzeline ne İngiltere’de, ne de Almanya’da rastladığını şaşkınlıkla itiraf eder. Bu güzeller güzeli kadını ve evinin güzelliğini öve öve bitiremez. “Tavırları o derece asil ve o derece tabii ki bizim barbar tanıdığımız bir memlekette dünyaya geldiği hâlde onu Avrupa’nın en muhteşem tahtlarından birine oturmuş görenler, kraliçe olmak

için doğmuş olduğunu zannederler. Velhasıl güzelliği İngiltere’deki bütün güzel-leri gölgede bırakır” (Montagu 1970: 79).

Yukarıda kullanılmış olan *barbar* sözcüğünden anlaşıldığı üzere İngiltere’nin Osmanlı hakkındaki önyargısı, oryantalist bir söylem olarak karşımıza çıkar. Montagu, bazı İngiliz ve Avrupalıların gözünde Osmanlı halkının barbar olarak tanındığını ve kendilerinin zarafet ve nezaketine hâkim olamayacağı düşüncesini dolaylı olarak bize aktarmış olur (Aksoy 2016: 2-4). Medeni Batı, Osmanlı imgesi ile barbar bir imge yaratarak onu ötekileştirir. Ancak, Montagu yine de bu güzel hanımın en güzel tahtlara ve mevki-lere yakışacağını da inkâr etmez.

Adı Fatma olan bu hanımın evinde, ziyaret ettiği bir önceki eve göre çok zengin görünümlü eşyalar bulunduğunu ve zevkle döşendiğini anlattıktan sonra onun güzelliğini süsleyen kıyafetini be-timlemesi aşağıdaki gibidir:

Sırmalı diba bir entari giymiş, boylu boyunca beyaz sim kenarlı, ince tül gömleğinden açık boynunun güzelliği meydana çıkmıştı. Gömleği gümüş yeşili, şalvarı ise soluk karanfil rengindeydi. Gayet kibar işlenmiş beyaz terlikleri vardı. Elmas bileziklerle zarif kollarını süslemişti. Kemerli Elmas işlemeli idi. Başındaki çevre zemini karanfil renginde sırma ile işlenmişti. Topuklarına kadar inen siyah saçlarını örgülerle ayırmış, başının bir yanına ustalıkla elmas iğneler takmıştı. (Montagu 1970: 79)

Bu evde gördüğü güzelliklerden o kadar memnun olur ki kardeşine “kendimi Muhammed’in cennetinde zannettim” (Montagu 1970: 79) diyerek Müslümanların Cennet tasviri hakkında bilgi sahibi olduğunu yansıtır ve ona da aynı duyguları hissettirmek istediği için bütün bunları en ince ayrıntısına kadar paylaşır.

Resim 3. Türk kıyafeti ile Leydi Montagu- Ressam; Jean-Étienne Liotard, 1756, Royal Historical Society University College London. (Varşova Ulusal Müzesi, Polonya'dan sergilenmek üzere getirilmiş) (5)

Fatma Hanım'ın üzerinde Montagu'nün tablolarında (resim 2, 3, 4, 5) kendisinin giymiş olduğu kıyafetleri anlattığı gibi değerli bir kumaştan yapılmış şalvar, üzerine giyilen simlerle çevrelenmiş ince tül den bir gömlek ve sırmalarla süslenmiş dıba bir elbise giydiğini; ayağındaki terliklerin sırmalarla süslenmiş olduğunu; beline taktığı kemerin elmaslarla bezenmiş olduğunu; her iki kollunda elmastan yapılmış bilezikler bulunduğunu dile getirir. Başında ise karanfil renginde sırmalar ile işlenerek süslenmiş bir yemeni bulunduğunu, ayaklarına kadar inen simsiyah saçlarının örülmüş ve başının bir yanına elmastan yapılmış tokalar ile zarif bir şekilde toplanmış olduğunu ilave eder. Resim 4'te de görüldüğü gibi Montagu'nün ilk kez 1819 yılında, James Sarayı'nda kayda geçen, muhtemelen kendi yaptırdığı yağlı boya portrede, başında bulunan tül bendin zarif sarı kırmızı ipekten yapılmış, üzerinde inci ve tüy süslemelerin bulunduğu, saçlarının ise beyaz ve pembe çiçeklerle süslenmiş birçok örgü şeklinde resmedildiği görülmektedir.

Resim 4. İlk olarak 1819'da James Sarayı'nda kayda geçen Montagu Portresi, Royal Collection Trust (Kraliyet Koleksiyonu), Londra.(6)

Şair Alexander Pope'a yazdığı bir başka mektubu 17 Haziran 1717 tarihini taşır (XXXVI). Bu mektubunda İstanbul'un sıcakları yüzünden bir ormanın içinde bulunan Karadeniz'e nazır bir köye gittiğini ve orada yaşayan kadınların

güzellik ve giyimlerine hayran kaldığını yazar. Gördüklerini o kadar beğenmiştir ki onları şair ve ressamların ‘deniz perileri’ tasviri ile yaptıkları tablolara benzeter (Montagu 1970: 97) Er de, 19. yüzyıl Fransız Seyyahı Pierre Loti’nin Osmanlı kadınına bir “Doğu Perisi” olarak betimlediğinden bahseder (2003: 133).

XXXIX. mektubunu yine kız kardeşi Kontes Mar’a 10 Mart 1718 tarihinde İstanbul’da ecnebilerin yaşadığı Pera semtinde kaleme alır. Bu sefer kardeşine öncelikle bir kız yeğeninün dünyaya geldiğini müjdeleyerek onu kutlar ve sonra merhum Sultan Mustafa’nın kız kardeşi Hafize Sultan’ı ziyarete gittiğinden bahseder. Hafize Sultan’ı daha önce güzelliğine hayran kaldığı Fatma Hanımla kıyaslar ve onun kadar olmasa da bir zamanlar güzel bir kadın olduğunun izlerini taşıdığını belirtir. Elbisesini ise hayranlık yaratacak derecede güzel bulduğu için detaylarıyla anlatmak istediğini, çünkü bu elbisenin son derece kıymetli görüldüğünü ve dolayısıyla anlatmadan geçemeyeceğini dile getirir:

Arkasında dolama ismi verilen bir gömlek vardı. Kaftanlarla gömleklerin farklı, gömleklerin kollarının daha uzun ve yukarıya sıvanmış olmasında. Kırmızı renkli, yukarıdan aşağıya, yakasından eteğine kadar buradaki kadınların elbiselerindeki düğmeler kadar elmaslarla süslenmişti. Lord Montagu’nün elması kadar değil ama yine de nohut büyüklüğünde var. Bu düğmelerin üzerinde aynı bir prensin doğum yıldönümünde giyilen elbiselere konulan altın süslere benzeyen iri elmas süsler sarkıyordu. Gömleği ise sapları iri elmaslarla süslü daha küçük iki iğne ile kemer’e tutturulmuş. İç gömleğini baklava biçimi iki büyük elmas düğme ile iliklemiş (Montagu 1970: 111-112) .

Görüldüğü gibi Montagu, bu hanımın giyim kuşamını da en ince detayına

kadar tarif etmiş, üzerinde bulunan düğmeleri dahi tasvir etmiştir. Kıyafetleri tamamlayan aksesuarları tanımlarken “kemerine gelince, bu kemer tamamen elmaslarla bezenmiştir” diye anlatır (Montagu 1970:112; Davis 1982: 214). Bu kadının gerdanından üç dal mücevherin dizlerine kadar indiğini bildirir. “Sadece biri inciler arasına konulan Hint yumurtası büyüklüğünde bir zümrüt” (Montagu 1970:112, Davis 1982: 214). Diğerinin ise her biri ufak para büyüklüğünde koyu yeşil üç veya altı altın kalınlığında zümrütlerden meydana geldiğini anlatır. Üçüncüsü ise yuvarlak zümrütlerden meydana gelmiştir. Küpelerine gelince “küpelerin parıltısı diğerlerinin hepsini gölgede bırakıyordu” betimlemelerini kullanır. Armut şeklindeki küpeler, fındık büyüklüğünde iki elmasan yapılmıştır. “Tarpuşunun etrafındaki dört dizi inci ise gördüklerimin en güzelleridir. Her birindeki inci sayısı Düşüş Malbroug’un gerdanlığı gibi dört tane yapılacak kadar çoktu”. Bu inci dizilerin etrafı yirmi elmasla süslü iri bir yakutla tutturulmuştur. “Bilezikleri de elması. Saçları tamamen zümrüt ve elmas iğnelerle süslenmişti. Parmağına taktığı yüzüğün büyüklüğünde, Mösyö Pitt’inkiler hariç hiç görmedim” (Montagu 1970: 112).

Burada sözü geçen değerli mücevherleri ve kıymetlerini ancak kuyumcular takdir edebilir. Taşların İngiltere’deki fiyatına göre Sultan’ın üzerindeki 100 bin İngiliz lirası değerinde. “Avrupa’daki kraliçeler içinde bu mücevherlerin yarısına dair sahip olanı yoktur” diye düşündüğünü dile getirir. Dahası, “her ne kadar imparatoriçenin mücevherleri de zarif ise de Sultaninkilerin yanında pek basit” kaldıklarını düşünür. Hafize Sultan’ın kendisine bahçede gezmeyi teklif ettiğini ve cariyelerin hemen kendisine samur kaplı, kıymetli bir kürk getirdiklerini aktarır (Montagu 1970: 111-112).

Montagu XLI. mektubunu 10 Nisan 1718 tarihinde kaleme alır. Bristol kontesine hitaben yazılan bu yeni mektupta, son mektubunda da yazdığı gibi hâlen İstanbul'da olduğunu bildirir. Bu büyük şehri kendisine inceden inceye tasvir etmek istediğini, çünkü o güne kadar İstanbul'u anlatan seyyahlar tarafından taraf tutularak yanlış yazıların yazıldığını, bunlardan birçoğunun İstanbul'u görmeden ecnebilerin oturduğu Beyoğlu'nda vakit geçirdikleri kanaatinde olduğunu iletir. Galata, Beyoğlu, Tophane mahallelerinin arasında bir deniz olduğunu ve bu şekilde İstanbul'dan ayrı sayılabileceğini, isteyenlerin deniz yolu ile yerli halkın yaşadığı İstanbul'a geçtiğini anlatır. Gitmeyenler hakkında ise şöyle yorumda bulunur: "Beyoğlu'ndaki kadınların yüzlerine koydukları örtüler o kadar güzel ki bu örtülerin İstanbul'da kullanılması yasak. İşte herkesin İstanbul'u görmemesine bunlar sebep oluyor. Öyle sanıyorum ki Fransa sefinesi de İstanbul'u görmeden memleketine dönecektir" (1970: 124). Kendisinin ise İstanbul'u nasıl sık sık dolaştığını anlatmak için Türk kadınlarının örtüsü olan yaşmağı giymeye alıştığını ve bu sayede İstanbul'u gezme arzusu yerine getirdiğini izah eder ve "Türk kadınlarının örtüsünü seviyorum" (1970: 124) der. Dahası, örtünün kadın güzelliklerini artırdığını düşündüğünü de eklemekten edemez. Mayıs 1718 tarihinde Kontes'e yazdığı son mektubunda (XLII), yakında İstanbul'dan ayrılacağını üzüntüyle bildirir. Artık konuşulan dili anladığını, havasına alıştığı için İstanbul'u çok sevdiğini ve bu şehri doya doya gezme imkânlarının tümünü kullanacağını ve İstanbul sokaklarında tekrar yaşamakla dolaşarak merak edilecek ne varsa görmeye çalışacağını ifade eder (Montagu 1970: 131).

İstanbul'un en güzel hamamını görmeyi çok arzu ettiği için üç gün önce

oraya da gittiğini ve orada büyük bir zevkle seyrettiği bir "gelin hamamı" merasimine rastladığını da en ince detayları ile anlatır. Bu merasimin kendisine aynı "Teokrites'in Epithalome d'Helene'nini anımsattığını", çünkü aynı antik dönemdeki gibi akrabalık kuran iki ailenin bireyleri ve dostlarının hep birlikte hamama gitme geleneğinin bugüne kadar gelmiş olduğuna şahit olduğunu hayranlıkla ifade eder. Gelinin giydiği kıyafetin ise tamamen mücevherlerle süslü ağır bir kumaştan yapılmıştır (Montagu 1970: 133).

"Bence Türk kadınları yaşamayı bilmiyor" diyen Montagu, Türk kadınlarının zevk ve zarafet sahibi olduğunu vurgular (1970: 132). İnsan hayatının kısa olduğunu ve zamanı hoş geçirmeli düşüncesi ile antik çağ *carpe diem* felsefesine gönderme yapar. Batıda da soyluların hedonist yaşam tarzına alışık oldukları bilir ve burada da aynıdır. İstanbul'da yaşadığı dönemi ölümsüzleştirmek için kendini, oğlunu ve evinde bulunan Türk hizmetkârları resmeden yağlıboya tabloda Montagu'nün zamanın modasına uyarak giyinme tutkusu açıkça görülür.

Sonuç

Montagu diplomatik görev ile Osmanlı topraklarına gönderilen eşine eşlik eder ve bu sayede saraylı çevreyle kültürel etkileşime girer. Ayrıca, tıpkı temsil ettiği soylu sınıfının erkeklerinin yaptığı gibi bilgi ve görgü edinimi eğitimi tamamlayıcı yolculuğunu yaparak entelektüel birikimini pekiştirir. Toplumun kendine dayattığı sadece evinin kadını olma rolünün dışına çıkar, bir seyyah edasıyla sokağa iner ve Osmanlı evlerini ve abidelerini gezerek.

Gördüğü ihtişamı, ipek ve kadife kumaşlardan yapılmış inci ve kıymetli taşlarla süslenmiş elbiseleri, inci ve elmaslarla bezenmiş saçları, altın kemerlerle süslenmiş belleri, nadide kürklerle sarıl

Resim 5. Leydi Montagu, oğlu Edward ve hizmetkârları. Ressam: Jean Baptiste Vanmour. National Portrait Gallery (Ulusal Portre Gallerisi), Londra.

sarılmış omuzları, ayaklara giyilen sırmalarla işlenmiş ayakkabıları mektuplarına edebî betimlemeler ile ilmek ilmek işleyerek akraba ve arkadaşlarına iletir. Niyeti onların bu topraklar hakkında meraklarını gidermektir. Bu nedenlerden dolayı Montagu, Pardoe (2010) ve Davis (1982) gibi birçok yazar tarafından Osmanlı topraklarında bulunmuş ilk kadın seyyah olarak aktarılır. Montagu edebî yazının bir parçası olan mektup sanatı vasıtasıyla kıyafet betimlemeleri eşliğinde üst sınıf Osmanlı/Türk toplumunun yapısını, statüsünü ve kültürünü okuyucuya sunar. Dolayısıyla, Osmanlı/Türk toplumunun tarihsel süreç içinde ürettiği, kuşaktan kuşağa aktardığı somut ve soyut kültürel miras özellikleri bir tarihî belge gibi kayıt altına alarak sadece kendi ülkesinde değil bütün dünyada okurları ile paylaşır.

NOTLAR

1. Mektuplarda ve batılı kaynaklarda Osmanlı yerine Türk kelimesi kullanılmıştır. Bu çalışmada dönemi yansıtmaya gereği Osmanlı ve Osmanlı/Türk tanımları kullanılır.
2. Yazarın İngilizce olarak kaleme aldığı eserin 1994 baskısı, Türkçe çevirisi ile karşılaştırılarak kullanılmıştır.
3. Eserin birçok çevirisi vardır. Burada, Tercüman gazetesinin 1970 yılında çıkardığı Türkçemize kazandırılan 1001 temel eser arasında bulunan bu çeviri metin tercih edilmiştir.
4. Resim 1, 2, ve 5. Londra Ulusal Portre galerisi ile iletişime geçilerek araştırma makalesinde kullanılmak üzere izin alınmıştır.

5. Resim 3. Royal Historical Society, University College London ile iletişime geçilerek araştırma makalesinde kullanım için izin alınmıştır.
6. Resim 4. Royal Collection Trust ile iletişime geçilerek araştırma makalesinde kullanılmak üzere izin alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü ve diğer. *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu. Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- Akman, Filiz Barn. *Batılı Kadın Seyyahların Gözüyle Osmanlı Kadını*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2011.
- Aksoy, Nazan. *Rönesans İngiltere'sinde Türkler*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Aksoy, Yıldız. *18. Yüzyıl İngiliz Tiyatrosunda Türkler*. Ankara: Kurgan Edebiyat, 2016.
- Arslan, Mahmut. "Ziya Gökalp'te Kültür ve Uygarlık Anlayışı". *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 3 (2012): 11-19 <<https://dergipark.org.tr/en/pub/iuososyoloji/issue/e/524/4853>>.
- Baktır, Hasan. *"Representation of the Ottoman Orient in Eighteenth Century English Literature"*. Unpublished Dissertation. A Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University METU. <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/3/12608967/in dex.pdf> (September, 2007).
- Bent, Theodore. *Early Voyages and Travels in the Levant*. London: Hakluyt Society, 1964.
- Dalvimart, Octavien. *Osmanlı Kıyafetleri/ The Costume of Turkey*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011.
- Dalvimart, Octavien. *The Costume of Turkey, Illustrated by a Series of Engravings; with Description in English and French*, London, printed or William Miller, 1802.
- Davis, Fanny. *Osmanlı Hanımı*. Çev. Bahar Tırnakçı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1982.
- Düğer, Selçuk. "Batılı Kadın Seyyahlar İnceleminde Osmanlı Kadını". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29 (2015): 71- 90.
- Er, Ayten. "Pierre Loti'nin Hayal Kadınlar Adlı Romanında Başkaldıran Bir Türk Kadını: Cenân". *Folklor Edebiyat* 35 (2003/3): 131-139.
- Gökalp, Ziya. *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Ötügen Yayınları, 2018.
- Gündüzöz, Soner. "Kuran'da Renklerin Büyülü Gücü: Semiotic bir İnceleme". *EKEV Akademik Dergisi* 16 (Yaz, 2003): 71-84. http://www.npg.captureweb.co.uk/?service=basket&action=show_order_page&language=en2019 <https://www.britannica.com/biography/Lady-Mary-Wortley-Montagu> Retrieved November 17, 2018.

- <https://www.encyclopedia.com/people/literature-and-arts/english-literature-1500-1799-biographies/lady-mary-wortley-montagu> Retrieved November 17, 2018
- İnal, Onur. "Women's Fashions in Transition: Ottoman Borderlands and the Anglo-Ottoman Exchange of Costumes" *Journal of World History* 22 (2): 243-272. University of Hawai'i Press, 2011.
- Koçu, Reşad Ekrem. *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* Ankara: Sümerbank Yayınları, 1969.
- Lady Mary Wortley Montagu. *Encyclopedia of World Biography*. Retrieved November 17, 2018 from [Encyclopedia.com:https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/lady-mary-wortley-montagu](https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/lady-mary-wortley-montagu).
- Meyer, R. Eve. "Turquerie and Eighteenth-Century Music. Eighteenth". *Century Studies*, Vol. 7, No. 4 (Summer, 1974): 474-488. The Johns Hopkins Univ American Society for Eighteenth-Century Studies (ASECS). Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/3031600> Accessed: 09-09-2019 15:00 UTC
- Modern History Sourcebook: Lady Mary Wortley Montagu (1689-1762): Smallpox Vaccination in Turkey http://chm.gmu.edu/cyh/primary-sources/157_28 November, 2018
- Montagu, Lady. *Türkiye Mektupları: Tercüman* 1001 Temel Eser. Çev.Aysel Kurutluoğlu. İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1970.
- Montagu, Mary. (1794). *Letters from Turkey*. Text for this edition taken from Letters of the Right Honourable Lady My W— y M— e: written during her travels in Europe, Asia and Africa to persons of distinction, men of Letters, &c. in different parts of Europe, https://ebooks.adelaide.edu.au/m/montagu/mary_wortley/letters/letter28.html
- Montague, Lady Mary Wortley. *The Turkish Embassy Letters*. Chicago: Virago, 1994.
- National Portrait Gallery. https://npgimages.com/en/basket/show_order_page.html?mime_type=
- Pardoe, Julia. *Sultanlar Şehri İstanbul*. Çev. M. Banu Büyükkal. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Renda, Günsel. "The Ottoman Empire and Europe: Cultural Encounters". *Foundation for Science, Technology and Civilisation*. ID:622, (2006): 1-24.
- Renda, Günsel. *18. Yüzyıl Avrupası'nda Türk Modası*, Prof. Dr. Günsel Renda, Pera Müzesi Sergi Konuşması, 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=9b1S-yj451E>.
- Rilke, Anna Grosser. *Avrupa Saraylarından Yıldız'a İstanbul'da Bir Hoş Seda*, (çev. Deniz Banoğlu), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Royal Collection Trust. King James Palace 1819 collection. British School. Early Georgian. Portrait of a Woman 1717-18? <https://www.rct.uk/collection/403913/portrait-of-a-woman>, 2019
- Royal Historical Society. University College London. [tps://royalhistsoc.org/calendar/queens-house-lecture-series-remarkable-women/lady-montagu-in-turkish-dress-by-jean-etienne-liotard-1756-national-museum-of-warsaw-poland/2019](https://royalhistsoc.org/calendar/queens-house-lecture-series-remarkable-women/lady-montagu-in-turkish-dress-by-jean-etienne-liotard-1756-national-museum-of-warsaw-poland/2019)
- Said, Edward, *Orientalism*. New York: Pantheon Books, 1978.
- Said, Edward. *Şarkiyatçılık*. Çev. Berna Ülner. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.
- Scholz, Susanne "English Women in Oriental Dress: Playing the Turk in Lady Mary Wortley Montagu's Turkish Embassy Letters and Daniel Defoe's Roxana," in S. Schülting, S. L. Müller and R. Hertel (eds.), *Early Modern Encounters with the Islamic East: Performing Culture*, Farnham: Ashgate Publishing. (2012): 92-95.
- Secor, Anna. "Orientalism, gender and class in Lady Mary Wortley Montagu's Turkish Embassy Letters: to persons of distinction, men of letters & C". *Cultural Geographies* (formerly Ecumene) Volume 6, Issue 4 (1999): 375-398. Arnold Publishers.
- Sinclair, Vicky. Lady Montagu and the introduction of inoculation <http://blog.wellcomelibrary.org/2016/05/lady-montagu-and-the-introduction-of-inoculation/2016>
- Türkyılmaz, Dilek. Toplumsal Bellekte Kıyafetin Türküsü *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Türk Halk Edebiyatı Bildiri Kitabı* (2017): 427-434
- Türkyılmaz, Ümran. "Gérard De Nerval'in Doğu'da Seyahat'inde Türk / Osmanlı İmgesi". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 53, 2 (2013): 549-561.
- Türkyılmaz, Ümran. "Pierre Loti'nin Aziyade'sinde Osmanlı Kültürünün Yansımaları" *Uluslararası Katılımlı Bilim ve Kültür Sempozyumu, Bildiri Kitabı*. Batman Üniversitesi, 18-20 Nisan, Batman, Türkiye, (2012):1229-1239.
- Tylor, B. Edward. *Primitive Culture*. New York: Harper, 1958. Print.
- Williams, Haydn. *Turquerie: An Eighteenth-Century European Fantasy*. London: Thames & Hudson, 2014.